

УДК 373.1.:(075.8)

РОЛЬ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Т.В.Синьова, Л.І.Алексєєва, М.Е.Алексєєв

Полікультурність як реальний соціальний рух, як вплив ідеології являє собою відносно недавнє явище. Актуальним сьогодні виявляються з'ясування стану полікультурного виховання в педагогічній теорії та виховній практиці, а також розкриття сутності феномену полікультурності. Стаття розкриває роль, сутність, цілі та функції полікультурного виховання з позиції провідних філософів, істориків сучасності, педагогів і психологів, а також дослідження принципів відтворення особливостей полікультурного виховання в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: полікультурність, навчально-виховний процес, українське суспільство, полікультурне виховання, вищий навчальний заклад.

РОЛЬ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАННЯ В УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕСЕ ВИЩЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕННЯ

Т.В.Синьова, Л.И. Алексеева, Н.Э. Алексеев

Полікультурність як реальне соціальне движєння, як вплив ідеології представляє собою відносно недавнє явище. Сьогодні актуально визначення стану полікультурного виховання в педагогічній теорії та виховній практиці, а також розкриття сутності феномену полікультурності. Стаття розкриває роль, сутність, цілі та функції полікультурного виховання з позиції провідних філософів, істориків сучасності, педагогів і психологів, а також дослідження принципів відтворення особливостей полікультурного виховання в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Ключевые слова: полікультурність, навчально-виховний процес, українське суспільство, полікультурне виховання, вищий навчальний заклад.

THE ROLE OF MULTICULTURAL EDUCATION IN THE ACADEMIC AND EDUCATIONAL PROCESS AT A HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT

T.V.Syn'ova, L.I. Aleksyeyeva, M.E. Aleksyeyev

Multiculturalism as an actual social movement and ideological influence is a comparatively new phenomenon. Presently, topical problems include determination of the situation with multicultural education in pedagogical theory and practice as well as disclosure of the phenomenon of multiculturalism essence.

The article discovers the role, essence, aims and functions of multicultural education from the point of view of prominent philosophers, modern historians, teachers and psychologists. Furthermore, it researches into the principles of reflection of the multicultural education's peculiarities in the academic and educational process at a higher educational establishment.

Keywords: multiculturalism, academic and educational process, Ukrainian society, multicultural education, higher education establishment.

Полікультурність як реальний соціальний рух, як результат ідеологічних впливів являє собою відносно молоде явище: виникнувши в 70-ті рр. ХХ ст. у Канаді й США, цей принцип громадського життя стає ефективною моделлю розв'язання складної проблеми, пов'язаної з культурною, етнічною, расовою й

релігійною різноманітністю держав. Таких держав у світі абсолютна більшість.

Наразі в педагогічній науці спостерігається підвищений інтерес учених до дослідження полікультурного виховання як викладача, так і студентів.

Вважаємо, що до актуальних проблем сьогодення належить з'ясування стану полікультурного виховання в педагогічній теорії та виховній практиці, а також розкриття сутності феномену полікультурності як чинника професійного розвитку особистості та особливості проявів полікультурної взаємодії студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Аналіз досліджень і публікацій. У традиціях вітчизняної й зарубіжної філософії, педагогіки й психології (Л.С.Виготський, П.Ф.Каптерев, М.К.Рерих, Я.А.Коменський, Э.Мейлер, А.Тойнбі та ін.) зародження й розвиток полікультурного виховання в різних країнах світу пояснюється низкою історичних і соціокультурних чинників. Так, І.В.Алексашенкова, аналізуючи ці чинники, конкретизує сформовані у світовій педагогіці підходи до розуміння сутності полікультурного виховання: аккультураційний, діалоговий і соціально-психологічний, кожний з яких співвідноситься з відповідною полікультурною моделлю суспільства [3].

На думку багатьох дослідників (Г.Д.Дмитрієв, І.Л.Краснов та ін.), полікультурне середовище диктує вимогу здійснювати навчально-виховний процес із урахуванням культурного фактора, одночасно створюючи умови для пізнання культури інших народів, що має сприяти вихованню толерантних взаємин між майбутніми фахівцями [8;10].

Метою статті є розкриття ролі, сутності, цілей та функцій полікультурного виховання з позиції провідних філософів, істориків сучасності, педагогів і психологів, а також дослідження принципів відтворення особливостей полікультурного виховання в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Міжнародна енциклопедія освіти розглядає полікультурне виховання як важливу частину сучасної освіти, що сприяє засвоєнню знань про інші культури, з'ясуванню загального й особливого в традиціях, способі життя, культурних цінностях народів, вихованню молоді в дусі поваги до інших культурних систем [2, с.396].

Розумінню сутності, цілей, функцій полікультурного виховання допомагають ідеї М.К.Рериха про «благодіяльний синтез», під яким він розуміє «єднання культур», що створює добродійне співробітництво людей, а також ідеї видатних філософів і істориків сучасності (Н.А.Данілевського, Е.Мейлера, А.Тойнбі, Ю.Яковця) про цілісність культурно-історичного розвитку людства й наявність деяких подібних принципів функціонування культур різних народів [4].

Великий інтерес для розуміння ролі полікультурного виховання в становленні особистості представляють ідеї П.Ф.Каптерева про взаємозв'язок національного й загальнолюдського в педагогіці [9]. Згідно з П.Ф.Каптеревим, педагогічна діяльність передусім здійснюється на ґрунті національного ідеалу, а потім трансформується в діяльність, спрямовану на досягнення загальнолюдського ідеалу.

Для розуміння сутності полікультурного виховання особливе значення мають положення М.М.Бахтіна про людину як унікальний світ культури, що вступає у взаємодію з іншими особистостями – культурами, що творить себе в процесі такої взаємодії й впливає на інших. Ці положення згодом були використані при розробці теорії й практики діалогового навчання. Механізмом взаємовпливу особистостей – культур у їхніх концепціях виступає діалог, що інтерпретується вченими як форма спілкування окремих людей і як спосіб взаємодії їх з об'єктами культури й мистецтва в історичній перспективі [5].

Важливі висновки для з'ясування ролі полікультурного виховання можна зробити, спираючись на культурно-історичну теорію розвитку поведінки й психіки Л.С.Виготського, згідно з якою джерела й детермінанти психічного розвитку знаходяться в культурі, яка історично розвивається. Розглядаючи розвиток психіки як опосередкований процес, учений вважав, що опосередкованість полягає в присвоєнні (освоєнні) культурно-історичного досвіду, що всяка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцені двічі, у двох планах: спочатку в соціальному, потім у психологічному [7].

Ядром аккультураційного підходу є культура переселенців і питання про культурну ідентичність людини. Цей підхід об'єднує концепції, пов'язані з багатоетнічним і бікультурним вихованням. Тут моделлю подолання культурно-етнічної різноманітності є асиміляція. І.В.Алексашенкова орієнтує на повне або близьке до того розчинення меншостей у більш широкій, домінуючій культурній і етнічній спільності. Вона поділяє підходи до розуміння сутності полікультурного виховання наступним чином: аккультураційний, діалоговий і соціально-психологічний [3].

Діалоговий підхід ґрунтується на ідеях відкритості, діалогу культур, культурного плюралізму й містить концепції: «діалогу культур», діяльнісну концепцію і концепцію мультиперспективного виховання. Така модель припускає збереження кожною етно-культурною спільністю своєї ідентичності. У той же час ця модель базується на строгому розподілі суспільно-політичної й приватної сфер. У першій

сфері послідовно здійснюється принцип рівності прав і свобод усіх членів суспільства. Друга сфера, що охоплює культурні, етнічні, релігійні й інші аспекти, уважає їх приватною справою окремої людини.

Соціально-психологічний підхід трактує полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-настановних схильностей, а також комунікативних та емпатійних умінь. До цього підходу І.В.Алексахенкова відносить концепцію антирасистського виховання, концепцію «культурних розбіжностей», концепцію соціального навчання. Цю модель, що виникла в Канаді й США, можна визначити як спробу подолання попередніх моделей, якийсь третій шлях рішення культурного й національного питань.

Канада є країною різномірною в культурному, лінгвістичному, релігійному й етнічному плані. Більшість населення становлять англо-канадці й франко-канадці. Одна з найбільших її провінцій – франкомовленневий Квебек – стала джерелом сепаратизму. Розуміючи всю небезпеку такого явища, канадська федеральна влада із середини 60-х рр. опікується пошуком шляхів розв'язання названої проблеми, використовуючи для цього не грубу силу, а сучасні цивілізовані форми й способи. Була проголошена рівність англійської й французької мов: Канада офіційно визначає себе як багатокультурне суспільство, що спирається на англо-французьку двомовність.

На рівні конституції за Квебеком був закріплений статус провінції з мовленнєвою й культурною специфікою. Прийнято спеціальний закон про полікультурність. Завдяки цьому та іншим заходам гостроту проблеми сепаратизму, міжкультурної напруженості вдалося істотно послабити.

Сучасна політична та міжкультурна ситуація на Україні є частково подібною і вимагає своєчасних та адекватних рішень, адже за своєю етнокультурною структурою Україна не є однорідною.

Основна причина стану, що породжує напруженість і ворожість у міжетнічних взаєминах, постійну небезпеку соціального вибуху, є непорозуміння між представниками різних мовних і культурних ідентичностей. Пошук виходу з цієї ситуації в 60-ті роки ХХ ст., в Америці зумовив появу мультикультуралізму як політики певних пільг і компенсацій, насамперед у сфері вищої освіти.

Загалом як сам мультикультуралізм, так і його наслідки соціологи та політологи оцінюють неоднозначно. Він означає заперечення культурного універсалізму, відмову від інтеграції й тим більше від асиміляції. У всіх випадках мультикультуралізм абсолютизує роль культури на шкоду соціально-економічним чинникам. Однак для повної соціальної рівності одного визнання достоїнства культури недостатньо. Слабкість мультикультуралізму в тому, що він віддає перевагу розбіжностям та ігнорує загальне.

На відміну від полікультуралізму, який, підсилюючи лінію культурного релятивізму, зберігає принцип рівності всіх культур і доповнює його принципом культурного плюралізму, не відкидає загального, центрального ядра цінностей, що часто презентують культуру, вимагає повної рівності для всіх культурних, лінгвістичних, релігійних і інших меншостей, для всіх груп, що мають відмінності. Полікультуралізм наголошує на рівній гідності всіх культур, що входять у суспільство.

Учені вважають, що історично сформоване різноманіття національних і етнічних культур створило слушні передумови для полікультурного виховання, що стало єдиною можливим способом створення у вищих навчальних закладах сприятливого соціально-психологічного середовища, у якому кожний студент, незалежно від власної ідентичності, має рівні можливості для реалізації своїх потенційних здібностей у процесі професійної підготовки. Тому всі названі вище підходи, на нашу думку, змістовно доповнюють один одного, а цілі, що сформульовані в межах окремих концепцій, можуть розглядатися як напрямок діяльності вищого навчального закладу на різних етапах реалізації полікультурного виховання студентів.

На думку Н.В. Бордовської, полікультурне виховання передбачає урахування культурних і виховних інтересів різних національних і етнічних меншин і передбачає:

- адаптацію людини до різних цінностей у ситуації існування багатьох різномірних культур; взаємодію між людьми з різними традиціями;
- орієнтацію на діалог культур;
- відмову від культурно-освітньої монополії щодо інших націй і народів;
- культивування в людини духу солідарності й взаєморозуміння в ім'я миру й збереження культурної ідентичності різних народів [6].

Сьогодні не виникає сумніву в актуальності полікультурного виховання в Україні, його гідному місці в теорії й практиці виховання підростаючих поколінь, необхідності активної розробки й уточнення цілей, завдань, функцій, змісту, технологій цього важливого компонента освіти вітчизняними фахівцями. Глобальні зміни у світі й українському суспільстві вимагають нових підходів до цієї проблеми.

Сучасний культурно-освітній простір України характеризується складністю й розмаїтістю виховних традицій, етнокультурних утворень, навчально-виховних установ, форм взаємодії суспільно-політичних організацій і школи. Тому процес полікультурного розвитку молоді має опиратися на особливості

соціокультурного розвитку суспільства загалом і етнокультурного розвитку конкретного соціуму зокрема. Характерною прикметою сучасного суспільства стало полікультурне, полірелігійне й поліетнічне оточення. Тому знання власної культури й культурних традицій і розуміння культурних процесів інших народів стає обов'язковим елементом духовного становлення кожної особистості.

Проблеми взаємозв'язку соціокультурного й геополітичного розвитку, етногенезу, етнокультурного розвитку, взаємодії різних етносів та їх культур, умови життєдіяльності людини в складному полікультурному просторі перебувають у центрі уваги сучасної культурної антропології, філософії, етнокультурології, психології.

При цьому, з огляду на полікультурний характер, множинність різних культур, релігійних конфесій, варто визнати найважливішу вимогу етнокультурологічного підходу до аналізу соціокультурних і педагогічних проблем. Найважливішим феноменом сучасної соціокультурної ситуації є наявність множинності культур.

З цих позицій важливого значення набуває проблема національної самосвідомості, національного самовідчуття людини. Це питання здавна перебувало в центрі уваги як закордонних, так і вітчизняних філософів, істориків і педагогів минулого.

Національний світ – це єдиний космос, у якому злиті людина й довколишня природа. Саме в цій взаємодії й формується національний характер, спрямованість діяльності, соціальна психологія етносу. Цей культурний фундамент, у якому визрівають архетипи (основні типи поведінки, що кореняться в глибині психіки), спочатку виражений не на понятійному рівні, він присутній у масовій психології й визначає всю людську діяльність, її цілі й засоби, результат.

Людина, спадкоємиця культури, опановує таким чином національне надбання. Однак освоєння відбувається в процесі саме діяльного, а не пасивно-споглядального ставлення до світу. Звідси й конкретизація найважливішого положення про полікультурне виховання, що має відображати можливості національного колориту саме в діяльній сфері молоді.

У «Концепції національного виховання дітей та молоді» підкреслюється, що: стрижнем системи виховання в Україні є національна ідея. Національний характер виховання полягає у формуванні молодого людини як громадянина України, незалежно від її етнічної належності. Сучасне виховання має забезпечувати прилучення молоді до світової культури загальнолюдських цінностей». Ідеалом виховання концепція проголошує гармонійно розвинену, високоосвічену, соціально активну й національно свідому людину. Принципами національного виховання є:

- єдність національного й загальнолюдського;
- природовідповідність, культуровідповідність виховання;
- активність, самодіяльність і творча ініціатива учнівської молоді, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів;
- демократизація виховання – розвиток різноманітних форм співробітництва;
- гуманізація виховання – пріоритет завдань самореалізації особистості;
- безперервність і наступність виховання;
- єдність навчання і виховання;
- диференціація та індивідуалізація виховного процесу;
- гармонізація родинного й суспільного виховання.

У полікультурному суспільстві навчально-виховний процес необхідно організовувати з урахуванням особливостей полікультурного середовища. Ця проблема активно вивчається американськими дослідниками в галузі освітньої політики, що знайшло відображення у новітніх наукових публікаціях (Дж. Брунер, Дж. Бэнкс, Д. Дастін, та ін.) [1].

Важливо, щоб дисципліни, які вивчаються, містили порівняльний опис цінностей, звичаїв, традицій іншої культури. Адже зіставлення елементів культури іншої країни зі знанням рідної надає можливість одержати підтвердження ідеї різноманіття культур, усвідомити особливості культурних проявів, що обумовлені специфікою економічного, політичного, соціального розвитку, прийняти ці особливості як даність, урахувати їх у професійних та особистісних взаєминах з носіями інших культур, поважаючи культурні досягнення іншого народу, відчувати причетність до його проблем і труднощів, прагнення до культурного співробітництва із закордонними країнами.

Отже, полікультурний простір припускає інші методи навчання й виховання, інші взаємини учасників навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Безумовно, у полікультурній академічній групі в кожного студента є «своя» культура, деякі елементи якої приймаються всіма одноступенчаними, інші ж – тільки членами родини або релігійної групи.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної філософської й психолого-педагогічної літератури дозволив конкретизувати сутність та роль полікультурного виховання студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу як чинника особистісно-професійного розвитку майбутнього фахівця, що

забезпечує в:

– когнітивному аспекті – освоєння зразків і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів;

– ціннісно-мотиваційному аспекті – формування соціально-настановних і ціннісно-орієнтаційних схильностей студентів до полікультурної взаємодії, а також розвиток толерантності стосовно інших країн, народів, культур і соціальних груп;

– діяльнісно-поведінковому аспекті – збереження власної культурної ідентичності при активній взаємодії із представниками різних культур.

Резюмуючи викладене вище зауважимо, що полікультурне виховання у вищому навчальному закладі ґрунтується на рівності повноважень, між-груповій гармонії й культурному плюралізмі викладачів і студентів, тобто учасників навчально-виховного процесу. Важливо, щоб студенти з їхнім історичним і культурним досвідом були повноправними учасниками цього процесу, спроможними аналізувати разом з викладачами можливі випадки несправедливого ставлення до представників інших культурних груп, володіли відповідними навичками мислення.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у подальшому опануванні новітніх методів навчання і виховання для прилучення майбутніх фахівців до цінностей світової й вітчизняної культури шляхом збагачення навчально-виховного процесу культурно-історичним змістом.

Література

1. Bruner, J.S. *The Culture of Education* / J.S. Bruner. Cambr., Mass.: Harvard University Press, 1996. – 224 p.
2. *International Dictionary of Education*. Vol.7. – Oxford, 1994. – 5000 p.
3. Алексашенкова И.В. Билингвальная образовательная программа (куррикулум) как средство поликультурного образования студентов. Текст: дисс. канд. пед. наук: спец.13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования»/ И.Я. Алексашенкова ; Новгородский государственный университет им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2000. – 148 с.
4. Тойнби А. Постигение истории. Айрес : пер. с англ. / А. Тойнби. – Пресс. 2002.
5. Бахтин М. М. *Философская эстетика 1920-х годов* / М. М. Бахтин // Собр. соч.: В 7 т. Т. 1. – М. : Русские словари, Языки славянской культуры, 2003. – 958 с.
6. Бордовская Н.В. *Педагогика : Учебник для вузов* / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – Издательство «Питер», 2000. – 304 с.
7. Выготский Л.С. *Педагогическая психология* / Л. С. Выготский – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
8. Дмитриев Г.Д. *Многокультурное образование* / Г. Д. Дмитриев. – М., 1999. – 208с.
9. Каптерев П.Ф. *Избранные педагогические сочинения* / П. Ф. Каптерев. – М. : Наука, 1982. – 197с.
10. Краснов И.Л. *Многокультурное образование в учебных заведениях США* : Дис. канд.пед.наук. / И. Л. Краснов. – Петрозаводск, 2004. – 174с.

References

1. Bruner, J.S. *The Culture of Education* / J.S. Bruner. Cambr., Mass.: Harvard University Press, 1996. – 224 p.
2. *International Dictionary of Education*. Vol.7. – Oxford, 1994. – 5000 p.
3. Aleksashenkova I.V. *Bilingvalnaya obrazovatel'naya programma (kurrikulum) kak sredstvo polikulturnogo obrazovaniya studentov*. Tekst: diss. kand. ped. nauk: spets.13.00.01 «Obschaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya»/ I.YA. Aleksashenkova ; Novgorodskiy gosudarstvennyiy universitet im. Yaroslava Mudrogo. – Velikiy Novgorod, 2000. – 148 s.
4. Toynbi A. *Postizhenie istorii*. Ayres : per. s angl. / A. Toynbi. – Press. 2002.
5. Bahtin M. M. *Filosofskaya estetika 1920-h godov* / M. M. Bahtin // *Sobr. soch.*: V 7 t. T. 1. – M. : Russkie slovari, YAzyiki slavyanskoy kulturyi, 2003. – 958 s.
6. Bordovskaya N.V., Rean A.A. *Pedagogika : Uchebnik dlya vuzov* / N. V. Bordovskaya, A. A. Rean. – Izdatelstvo «Piter», 2000. – 304 s.
7. Vyigotskiy L.S. *Pedagogicheskaya psihologiya* / Vyigotskiy L.S. – M. : Pedagogika, 1991. – 480 s.
8. Dmitriev G.D. *Mnogokulturnoe obrazovanie* / G. D. Dmitriev. – M., 1999. – 208s.
9. Kapterev P.F. *Izbr. ped. soch.* / P.F. Kapterev. – M. : Nauka, 1982. – 197s.
10. Krasnov I.L. *Mnogokulturnoe obrazovanie v uchebnyih zavedeniyah SSHA* : Dis. kand.ped.nauk. – Petrozavodsk, 2004. – 174s.